

زانکۆکانی کوردستان و به کوردی خویندن !!!

د. جهبار قادر

چهند رۆژ بهر له نیستا ههوالی به کوردیکردنی خویندن له زانکۆی سه لاجه دین وهکو دهستکهوتیک، که له راستیشدا ههر وایه و ده بویه دواى زیاتر له ده ساڵ دهسهلاتی کورد له کوردستاندا وانه بویه، راگهیه ندره، هه چهنده لیدوانه که ی رۆژی پاشتری سه رۆکی زانکۆی سه لاجه دین دکتۆر سه عدی به رزنجی بۆ کوردستان تیقی له و باره بیه وه گه وه هری بریاره که ی تا ئاستیکی زۆر پوچه ل کردهوه، ئه ویش به وه ی ئه و قوتابی و مامۆستایانه ی نانون به کوردی له وانه کان باش تیبگه ن یا بیلینه وه ده توان ههر به عه ره بی به رده وام بن و ئه و کۆلیجانه شی که به کوردیکردنی خویندن تیاندا کاریکی ئاسان نیه ده توان وه کو جاری جارن به ئینگلیزی یا عه ره بی له کاره کانیا ندا به رده وام بن.

له باره ی ئه و کۆلیجانه ی دوا بیه وه که ده بی زیاتر کۆلیجی پزیشکی و ئه ندازیاری و ده رمانسازى و گه لی له به شه زانستییه کانى کۆلیجانه کانى زانیاری و په روره ده و کشت و کال بگرنه وه، هیشتنه وه ی خویندن یا ته نانه ت کردنی خویندن به ئینگلیزی له وانه ی که نیستا به ئنگلیزی نین بۆی هه یه ئاستی خویندن له و بوارانه دا، به مه رجی مامۆستای ئینگلیزی زان و قوتابی بۆ ئه م کاره به باشی ئاماده بکری ن به کردنه وه ی کۆرسی فیربوونی زمان و پیتهدان به خویندنی زمانى ئینگلیزی به شیوه یه کی مۆدیرن و دوور له و شیوه کلاسیکیه ی که له زانکۆکانى عیرا قدا باو بووه و ده رجووی به شی ئینگلیزی یا فه ره نسى یا ههر به شیکی تری زمان گه لی جار ناتوانی چوار رسته به و زمانانه به شیوه یه کی دروست قسه بکا.

هه لبه ته خواستی دل ئه وه یه که زمانى کوردی له هه موو بواره کاند ئه وه نده پيشکه و نتوو بویه که هه موو زانسته کان ههر به کوردی له زانکۆدا بخوینرانایه. مخابن واقعی باره که زۆر دووره له خواسته کانى دل و ئه زموونى ده یان گه لی نیوچه که و جیهانیس ئه وه مان فیر ده کا که به خۆمالیکردنی هه ندی له و زانستانه به تابه تی پزیشکی ده بیته هۆی پاشکه و تن چونکه مرو ف داده برری له ره وتی پيشکه و تنی ئه و زانسته له سه ر ئاستی جیهانی پيشکه و نتوو و گو فاره زانستی و بلا و کراوه کان که زوربه ی هه ره زۆریان به زمانى ئینگلیزین. ئه زموونى به عه ره بیکردنی خویندن و ئاکامه خراپه کانى له عیرا قدا له پيش چاوی هه موو لایه که و ده بی له هه ولى به کوردیکردنی خویندن له زانکۆکاندا له پيش چا و بگری ن و دووباره نه کری نه وه.

به لام له ته ک ئه و راستیه دا ئایه ده کری پزیشکیک، ئه ندازیاریک یا ده رجوویه کی ههر یه کی له و به شانیه که له سه ره وه ئامازه یان پیکرا یا مامۆستا کانیا ن، نه توان به کوردیه یه کی ره وان پرسیک له بواری پسپۆریاندا بۆ خوینهر، بینه یا بیسه رانیان روون بکه نه وه. پرسه که ئا لیره دایه. له کاتی ده سه لاتی ره شی به عسدا وانه یه کی زمانى کوردی له هه موو کۆلیجانه کاند هه بوو که قوتابه یه کان بۆ خویندنی ده کران به دوو گروپه وه : ده ستپیکه ران و پيشکه و نتوان. نه ک ته نها بارى خویندنی زمانه که و پشت گو ی خستنی و پیته پینه دانی، به لکو ته نانه ت دابه شکردنی قوتابیانیش بۆ سه ر ئه و دوو گروپه مایه ی گالته جاری بوو. ته نها یه ک ئه زموونى تابه تی خۆم له م باره بیه وه ده گيرمه وه. له سالی خویندنی ۱۹۸۱ / ۱۹۸۲ خویندندا له لایه ن به شی کوردی کۆلیجی ئادابه وه من و خوالیخۆش بوو کامه ران موکری بۆ سه ره ره شتی دابه شکردنی قوتابیانی کۆلیجی به ریوه به رایه تی و ئابوری بۆ خویندنی زمانى کوردی ده ستنیشان کری ن. قوتابه یه کی هه و لپیری که زمانى کوردی وه کو من ده زانی به لام ده یویست له به شی ده ستپیکه راندا دابنری. هه لبه ته به هه موو پیوه ریک ئه وه کاریک بوو نه ده کرا که قوتابه یه کی هه و لپیری له گه ل قوتابه یه کی خه لکی به سه رده ا که له وانه یه بۆ یه که مین جار له نزیکه وه گو یی له زمانى کوردی بووی له یه ک پۆلدا دابنری. تومه ز کابرا نه ک ههر حه به سه وزه که ی قوت دابو به لکو واده رکه وت ده ده ستیکه لی له گه ل زیمدا زۆر له وه قوتیره و پرسه که ی گه یانده سه رۆکی زانکۆ و سه رکوتکه رانی ئه من و حیزبی به عس و سه رنیشه یه کی زۆری بۆ په یدا کردم بی ئه وه ی هه تا من له و زانکۆیه دا بووم بگات به ئامانه که ی. دواى سه ره له دانی قوتابیان له زانکۆی سه لاجه دین له به هاری ۱۹۸۲ دا به چوار مانگ منیش له ته ک ۱۸۶ قوتابی و ۳۲ مامۆستای تر دا له و زانکۆیه دوورخرامه وه و بۆ ماوه ی هه شت سا ل له زانکۆی مووسل مامه وه. نیستاش له بیرمه ئه و قوتابه یه که نازانم نیستا له کو ییه و سه ر به چی پارت و ریکخراویکه، به بزه و شاکامیه یه سه یری ده کردم و ده یویست پیم را بگه یه نی که ئه و

ئاکامی هه موو که سیکه خواستی خۆفرۆشان له بهر چاو نه گری. لهو زانکۆیه شایهتی گهلی به سهرهاتی سهیر وسه مه ره بووم که ئیره جیگه گیڕانه ویان نیه. بۆیه که رهنگی لێره دا لهوه زیاتر پێویست بهوه نه که باسی رهوشی زمانی کوردی له سیبهری رهشی به عسدا بکه م

دوای ده سال له دهسهلاتی کوردی له باشووری کوردستاندا شهرم دامه دهگری کاتی مامۆستایه کی زانکۆ یا کاربه دهستی ده بینم ناتوانی چوار رسته به کوردیه کی رهوان ببیژی. به راستی نهو مامۆستایانه ناتوانن هیچ پاکانه یه که بو نهو هه لۆیسته یان بکه ن. نه گهر له م ده ساله دا ههر رۆژه ی یه که وتاریان به کوردی بخوینایه ته وه ئیستا هه موو کوردی زانیک بوون ناوی زمانی کوردی یان لێل نه ده کرد. نه ی من نازانم نهو هه موو رۆژنامه و گوڤارانه بو کۆ بلاو ده کری نه وه ؟. هه ول نه دانیان بو فیربوونی زمانی کوردی نه وه ده گه یه نی که پیته به زمانه که ی خۆیان ناده ن و به پێویستی نازانن فیری بن مادام ده توانن بی نه وه ی فیری کوردی بن بینه کاربه ده ست و راویژکار و ته نانته وه زیر و بریکارو له هه ستیارتترین بواره کانی زانست و پهروه ده و راگه یانندا جیگه ی خۆیان بکه نه وه، یا نه وه تا نه م باره ی کوردستان به شتیکی کاتی ده زانن و گومانیان له وه دا نیه که زمانی عه ره بی و پهروه ده کردن بهو زمانه له داها توودا وه کو جاری جارن ده گه ریته وه بو کوردستان.

بو زانسته مرۆفایه تیبه کان کۆسپ و ته گه ره که متر له ئارادان و نه گه ره خواستی سیاسی هه بی له ماوه ی چهند سالی کدا خویندن له بواره کانی زمان، نه ده بیات، میژوو، هونه ر، جوگرافیا، کۆمه لناسی، قانون، به ریۆه به رایه تی، ئابووری و وه رزش . . . تاد مه یسه ر ده بی. پێگه یاندا نی مامۆستا لهو بواره دا له کوردی زانان و ئاماده کردنی کتیب و سه رچاوه به زمانی کوردی له ماوه یه کی کورتدا ده توانی ده ستکه وتی به رچاو وه ده ست ببی. بۆچی ده بی له پێناوی مامۆستایه کدا که کوردی نازانی و نایه وی فیری بی سهد قوتابی له خویندن به زمانی دایک ببه ش بکری ن ؟ یا له پێناوی چهند قوتابیه کدا که له بهر هه ره هۆیه که بی نایانه وی به کوردی بخوینن ژماره یه کی ده نه وه نده ی نهو چهند قوتابیه له زمانی خۆیان ببه ره ی بکری ن ؟ نه مه تیگه یشتیکی سه قه تی زانست و میتۆدی پهروه ده و دیموکراسیه له بواری پهروه ده دا.

پێموا یه ده بی زانکۆکانی کوردستان چاو بخشیننه وه به مه رجه کانی وه رگرتندا و زانینی زمانی کوردی به قسه کردن و خویندن و نووسین بکری به مه رجیکی سه ره کی بو وه رگرتنی قوتابیان وه کو له هه موو زانکۆکانی جیهاندا باوه. له جیگه ی برو بیانوو دۆزینه وه بو به کوردی نه کردنی خویندن له زانکۆ و هه موو ده زگا کاند پێویسته مرۆف به دوای چاره سه ریدا بگه ری. ته نها بو نمونه زانکۆکان ده توانن کورسی زمانی کوردی بکه نه وه بو نهو مامۆستایانه ی که ناتوانن به کوردی وانه بلینه وه. نه مه ده بی وه کو به شی له نه رکی کارکردن و پایه یان حساب بکری و نه گه ره به باشی به جی نه هی ن کاردانه وه ی له سه ر به رزکردنه وه ی پله ی زانستی و ته نانته موچه شیان هه بی. بو نهو قوتابیان هه ش که زمانی کوردی به باشی نازانن سالی ک زمانی کوردی خویندن ده بی بکری به مه رجیکی وه رگرتن له زانکۆدا وه کو هه موو زانکۆکانی جیهان. ته نها به م جو ره کار و هه نگا وانه زمانی کوردی ده بی به پێویستی به ک و ئیدی ده ست له پشتگۆی خست و پیته پێنه دانی هه لده گیری، نه گینا هه تا ئیواره باسی گرنگی و شیرینی زمانی کوردی بکه ی یه که قروشی قه لب نایه نی نه گه ره له ده زگا کانی ده ولته ت و قوتابخانه و زانکۆ و ده زگا کانی راگه یانندن و ژیا نی ئابووری و کۆمه لایه تیدا خه لک هه ستی به گرنگی و پێویستی زمان نه کا و ده بی مرۆف هه ندی ئیدیالیست بی بو نه وه ی مندا له کانی هان بدات پیته به زمانی خۆیان بدن. واده زانم ته نها له زانکۆکانی ئیمه دا شی و ده بی که هه ر مامۆستایه که بو خۆی و له سه ر خواستی خۆی به کام زمان هه ز ده کا وانه بلینه وه و قوتابیش بی نه وه ی زمان نهو ولاته بزانی له زانکۆ وه ریگری و له دواییدا بی به دکتۆر و نه دازیار و مامۆستا و کاربه ده ست . . . تاد.

نه م وتانه ی من نابێ قه ت و لیک بدرینه وه که من نامه وی قوتابیان ئیمه له ته ک زمانی کوردیدا زۆر به باشی زمانی عه ره بی بزانی، چونکه له ریگه ی نهو زمانه وه که به یه کی له زمانه هه ره ده وه له مه نده کانی جیهان ده ژمیبری و خزمه تیکی زۆر کراوه و له هه موو بواره کانی زانستدا سه دان سه رچاوه ده ست ده که ون و ده توانن ناوی زانیاریه کانیان فراوان بکه ن و خۆیان پی بگه یه نن. هه ره وه ها له سه رده مه دا و به هۆی نه وه وه که مرۆف به ئاسانی ده ستی ده گاته زانیاریه کان زمانی ئینگلیزی رۆلیکی مه زن ده گیری و وای لیه اتوه به بی زانینی ئینگلیزی و سه رده رکردن له که مپیوته ره و ئینته ریته مرۆف به نیمچه نه خوینده وار ده ژمیبری. مخابن

وه چه ئی ئیمه له زوربهی ئەم مەرجانە بێبەش بوون. نەدەرفهتی بە کوردی خویندەمان هەبوو و نە ئینگلیزی بە باشی فێرکراین و کەمپیوتەریش یا هەر فێری نەبووین یا لە تەمەنیکدا فێری بووین کە فێربونی شتی نوێ زۆر ئاسان نەبوو.

مۆستەفا کەمال کاتی ئەلف و بێی لاتینی بە سەر تۆرکیادا سەپاند، وەک هێمایەک بۆ پێتەدان بە کارەکه یەکهەم وانە بە ئەلف و بێیە بە خۆی وتەوه. بۆ مامۆستاکانی زانکۆکانی کوردستان ئەوانە بە کوردی ناتوانن وانە بێنێوه داوا ناکەن کۆرسی زمانی کوردییان بۆ بکریتهوه ؟. ئەو بۆ ئەوهی تەرقیە بکەن دەبێ زمانیکێ بیانی بزانی ؟ خۆ مەرۆف تا ئەو رۆژی دەمری هەر فێر دەبێ. خۆ بە ورەگرتنی بروانامە ماستەر و دکتۆرا مەرۆف نابێ بە زانا. لە خویندنی ماستەر و دکتۆرادا مەرۆف فێر دەبێ چۆن بە شیوهیەکی زانستیانه پرسیار لێکبداتەوه و لە گۆر ریبارزی لێکۆڵینەوهی وئستی لێیان بکۆڵیتەوه.

برپاری بە کوردیکردنی خویندن لە هەموو پلەکانی خویندندا راستکردنەوهی هەڵەیهکی میژوووبیە و گەرانهوهی مافیکه کە هەردوو حکومەتی عێراق و دەسلاتی ئیتیدایی بەریتانی لە سالی ۱۹۲۶ نە ک هەر دانیان پێداناه و بە لکو بە لێن و پەیمانان داوه جی بە جی بکەن و لێی لاندەن وەک مەرچیکێ سەرەکی کۆمەلە ی گەلان بۆ لکاندن باشووری کوردستان بە دەولەتی عێراقەوه. مخابن ئەو دوو حکومەتە دوا تەنھا چوار ساڵ هەموو ئەو سۆز و پەیمانانەیان پێشیل کرد و لە پەیماننامە ی ۱۹۳۰ لە نیوانیاندا باسی ئەو مافانە ی کوردیان نە کرد. کاردانەوهی کورد لە دژی ئەو پێشیل کردنە ئەوهندە توند بوو دەولەتی عێراقی ناچار کرد لە ۱۹۳۲ ئەو رابگەیهنێ کە زمانی کوردی زمانیکێ فەریمیە لە لیواکانی سلیمانی و کەرکوک و هەولێر و قەزا کوردییەکانی لیوای مووسل. لە گەل ئەوهشدا حکومەتە یە ک لە دوا یە کەکانی عێراق و ئەو مافە ی گەلی کوردیان رۆژ لە دوا ی رۆژ بەرتەسک دە کردوه تاوه کۆ له کۆتاییدا تەنھا لە لیوای سلیمانی و هەندێ دەقەری لیوای هەولێردا خنکانیان. ئەو سیاسەتە ی حکومەتی عێراق دژی پەیمانەکانی بوو بۆ کۆمەلە ی گەلان کە تێیدا رایگە یاندبوو کە هیچ گۆرانکارییە ک لەو بارەدا بە بێ رەزامەندی زۆرینە ی ئەنجومەنی ئەو کۆمەلە. وەک دەزانین ئەو کۆمەلە ئامرازیک بوو بە دست ئینگلیزهوه، بۆیە لە هەموو پێشیلکردنەکانی دەسلەتدارانی عێراق لە مەر مافی کوردان نقە ی لێوه نەهات.

لە راستیدا حکومەتی عێراق لە نیهتی ئەوهدا نەبوو نە ئەو پەیمانانە نە ئەوانە ی دوا ی ئەو سالانەش بە چەند دەیهیه ک وەک ئەوانە ی سالی ۱۹۵۸ و ۱۹۷۰. هەرچەندە دوا ی خەبات و قوربانییەکی زۆر لە ۱۹۷۰ دا ناچار بوو جاریکی تر زمانی کوردی بە فەرمی بناسێ لە کوردستاندا. مخابن ئەو جارەش وەک هەمیشە کەوتەوه پێشیلکردنی تا بەو دەردە ی برد کە هەموومان ورده کارییەکانی دەزانین.

بۆیە کە بە کوردیکردنی خویندن لە هەموو بارەکانی خویندن و بەرێوه بەرایە تیدا نابێ جیگە ی دلەراوکی و ترس لەرز بێ لای کاری دەستانی کورد چونکە بنگە ی میژوووبی و قانونی پتەوی هەیه و تەنھا پێویستی بە خواست و برپاری سیاسی هەیه و کەس بۆی نیە لەو هەنگاوه ی کورد نیگەرانی بێ، چونکە ئەمە سەرەتایی ترین مافی مەرۆف و گەلانە لەم سەردە مهەدا.